

УДК 37.013.3

Пагула М. В.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті розглянуто різні підходи до трактування поняття “професійна освіта”. Констатовано, що, визначаючи це поняття, науковці виявляють певне різночитання, адже іноді під поняттям “професійна освіта” розуміють будь-яку професійну підготовку, а іноді, звужуючи трактування цього поняття, зводять його лише до професійно-технічної освіти.

Доведено, що у педагогічній науці є різні підходи до визначення поняття “професійна освіта”. Зокрема, її розуміють як систему освітніх структур, сферу передачі та засвоєння знань, як процес і результат спеціальної підготовки до трудової діяльності, набір професійних компетентностей, цінність. Однак, незважаючи на підхід, якого дотримуються сучасні науковці, всі вони сходяться на думці, що розвиток професійної освіти працює на майбутнє суспільства, забезпечуючи його інноваційний розвиток, економічне зростання та кадровий потенціал. Ефективна професійна освіта сприяє її розвитку особистості не лише як фахівця зі сформованою професійною компетентністю, але й як людини високої культури, національно свідомої, з розвинутою моральною, екологічною та економічною свідомістю, доброго громадянина своєї країни та представника вселюдства.

Ключові слова: освіта, професійна освіта, процес, результат, система освітніх структур, цінність, професійна компетентність, фахівець.

Важливою умовою прогресу суспільства є розвиток освіти, зокрема професійної. Підготовка творчих, освічених, компетентних фахівців є запорукою добробуту держави і суспільства та кожного його члена. Розвиток професійної освіти працює на майбутнє суспільства, забезпечуючи його інноваційний розвиток, економічне зростання та кадровий потенціал.

Ефективна професійна освіта сприяє її розвитку особистості не лише як фахівця зі сформованою професійною компетентністю, але й як людини високої культури, національно свідомої, з розвинутою моральною, екологічною та економічною свідомістю, доброго громадянина своєї країни та представника вселюдства. Цей аспект надзвичайно важливий в умовах розвитку ринкових відносин, що ставить завданням підготовку конкурентоспроможних, творчих фахівців, здатних миттєво реагувати на будь-які зміни, що відбуваються на ринку праці.

Дослідження професійної освіти як складного феномена стало предметом дослідження низки вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, до цієї проблематики зверталися С. Батишев, Г. Васянович, А. Вихрущ, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Луговий, Н. Ничкало, М. Фіцула та ін. Зокрема, науковцями сформульовано понятійно-категоріальний апарат професійної педагогіки, розглянуто розвиток професійної освіти (вітчизняної і зарубіжної) в історичній ретроспективі, охарактеризовано сучасний стан вітчизняної професійної освіти та охарактеризовано перспективи її розвитку.

Однак щодо визначення поняття “професійна освіта” серед науковців викликало певне різночитання, адже під поняттям “професійна освіта” розуміють будь-яку професійну підготовку, а іноді, звужуючи трактування цього поняття, зводять його лише до професійно-технічної освіти.

Мета статті – аналіз різних підходів сучасних вчених до означення поняття “професійна освіта”.

Освіта є рушієм розвитку будь-якого суспільства. Особливо її роль актуалізується в сучасних умовах, коли відбувається перехід до нової економіки, що базується на знаннях. Інтелектуальний і соціальний капітал починають превалювати над капіталом фінансовим. З огляду на це нині необхідно змінювати вимоги до освіти, яка має формувати людський капітал. Мова має йти, насамперед, про формування творчої особистості, здатної бути не стільки виконавцем, скільки творцем. Цей аспект однаково актуальний як для загальної, так і професійної освіти.

Загальна освіта – це сукупність знань основ наук про природу, суспільство, мислення, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії. Оволодіння загально-освітніми знаннями слугує основою наукового світогляду, сприяє розвитку пізнавальних сил і здібностей. Загальна освіта є базисом політехнічної та професійної освіти [6, с. 391].

У педагогічній науці маємо різні визначення поняття “професійна освіта”. В основі цих визначень різні підходи. Так, у “Соціолого-педагогічному словнику” за редакцією В. Радула подано визначення, в основі якого – розуміння освіти як системи освітніх структур: професійна освіта – підготовка у навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній із галузей народного господарства, науки, культури; невід’ємна частина єдиної системи народної освіти, зміст якої становить поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності [8].

Подібний підхід лежить в основі визначення цього поняття, поданого С. Гончаренком. Автор переконаний, що “професійна освіта – підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній із галузей народного господарства, науки, культури; невід’ємна складова частина єдиної системи народної освіти” [1, с. 274–275].

Автор подає також визначення, в основі якого – розуміння освіти як сфери передачі та засвоєння знань: “Термін “професійна освіта” розуміють і як сукупність знань, навичок і вмінь, оволодіння якими діє зможу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником” [1, с. 275]. Подібне визначення сформульоване також М. Фіцулою: це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності [9]. Ці визначення можна подати в дещо іншій інтерпретації: професійна освіта – це процес, на основі якого передаються цінності та норми в системі професійного розвитку, адже знання втілюють у собі певний ціннісний зміст.

У “Педагогічному енциклопедичному словнику” за редакцією Б. Бім-Бада натрапляємо визначення, що трактує освіту як процес і результат: це соціально і педагогічно організований процес трудової соціалізації особистості, що забезпечує орієнтацію і адаптацію в світі професій, оволодіння конкретною спеціальністю та рівнем кваліфікації, неперервний ріст компетентності, майстерності та розвиток здібностей в різноманітних сферах людської діяльності, що створює умови для професійного становлення, розвитку і самореалізації особистості та сприяє досягненню гуманістичних та демократичних цілей суспільства [7].

В аналізованого поняття є ще й інший контекст: професійна освіта як результат спеціальної підготовки, а також набір професійних компетентностей. Так, у Законі України “Про освіту” читаємо: основу професійної освіти становить “формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар’єрного зростання впродовж життя” [4].

Погоджуємося з Б. Гершунським [1], який виділив чотири аспекти змістового трактування поняття «освіта»: 1) освіта як цінність; 2) освіта як система; 3) освіта як процес; 4) освіта як результат. Оскільки професійна освіта є частиною широкого поняття “освіта”, то названі аспекти становлять і її сутнісні характеристики. Зупинимося на цьому детальніше.

Професійну освіту можна розглядати як цінність державну, цінність суспільну та цінність особистісну. Так, в Законі України “Про освіту” задекларовано таке: “Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об’єднаного спільними цінностями і культурою, та держави” [4]. У ст. 5 названого Закону освіту визнано державним пріоритетом, що “забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави”. Інакше, фінансування освіти – це інвестиція в розвиток економіки, культури, демократії, підвищення якості життя тощо. Випереджаючий розвиток рівня освіти учасників суспільного виробництва є необхідною умовою економічного зростання, адже наявність кваліфікованої робочої сили забезпечує підвищення ефективності виробництва. Крім цього, освіта є важливою умовою інноваційного розвитку держави, що сприяє підвищенню якості життя громадян.

Для індивіда рівень здобутої професійної освіти є одним із показників його соціального статусу. Професійна освіта функціонально забезпечує: позиціонування й адаптацію індивіда у світі професій; оволодіння взірцями і нормами професійної культури, а також спеціалізованими знаннями; отримання певної спеціальності і відповідного їй рівня кваліфікації; розвиток певних галузей людської діяльності, опанування нових видів діяльності, зростання компетентності і майстерності. Професійна освіта створює можливість для становлення не лише соціального, але й професійного “Я” індивіда, розвитку і самореалізації особистості у сфері загальної і професійної культури. При цьому професійна освіта спрямована на реалізацію індивідуальних (задоволення особистісних інтересів і потреб), а також гуманістичних і демократичних соціальних цілей [5, с. 81].

У традиційному розумінні професійна освіта є системою різнорівневих закладів, що розрізняються за своїм профілем. Закон України “Про освіту” [4] розрізняє такі рівні професійної освіти: професійно-технічна, фахова передвища, вища та освіта дорослих (післядипломна освіта, професійне навчання працівників, курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації), безперервний професійний розвиток).

Мета професійно-технічної освіти полягає у формуванні професійних компетентностей особи, потрібних для реалізації завдань професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар’єрного зростання впродовж життя. Закладами професійно-технічної освіти є професійно-технічні училища, професійні ліцеї, центри професійної (професійно-технічної) освіти, навчально-виробничі центри, навчально-курсівні комбінати, навчальні центри та інші типи закладів, що здійснюють професійно-технічну підготовку.

Розвиток освітньої кваліфікації, яка підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов’язаних із виконанням завдань, що мають підвищену складність, або здійсненням обмежених управлінських функцій, є завданням фахової передвищої освіти. Передбачається, що ця ланка освіти презентуватиметься коледжами.

Опанування особою професійними і загальними компетентностями високого рівня, що необхідні для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань є метою вищої освіти. Ця ланка представлена такими закладами, як університети, академії, інститути, коледжі.

Натомість завдання післядипломної освіти полягають в опануванні нових та вдосконаленні набутих раніше компетентностей на основі здобутої вищої, професійно-технічної або фахової передвищої освіти чи практичного досвіду.

В основі побудови системи професійної освіти – низка принципів, до яких належать гнучкість, варіативність, неперервність, наступність, цілісність тощо. Безперечно, система професійної освіти має орієнтуватися на суспільно-економічні умови, зокрема на ринок праці, та гнучко до них пристосовуватися. Водночас сучасна ситуація спонукає до врахування не тільки потреб держави у спеціалістах різного фаху, але, насамперед, потреб особистості, яка має бути конкурентоспроможною на ринку праці.

Варіативність професійної освіти полягає у забезпеченні особистості максимально великої кількості освітніх траєкторій, що забезпечується множинністю типів закладів професійної освіти, а також освітньо-професійних програм підготовки фахівців, варіативність вибору програмно-методичного забезпечення тощо.

Неперервність професійної освіти передбачає органічне поєднання рівнів, освітньо-професійних програм, професійних освітніх закладів як елементів системи професійної освіти. З одного боку, це сприяє забезпеченню цілісності професійної освіти, а з іншого – становить невід'ємну частину життя індивіда, що відповідає процесу його особистісного розвитку. Неперервність професійної освіти від професійно-технічної і до післядипломної та самоосвіти характеризується не лише наявністю рівнів освітньої системи, але й особливими засобами, що забезпечують зв'язки між ними. Таким засобом зв'язку форм і змісту освіти є наступність.

За своєю суттю професійна освіта є процесом руху від мети до результату. Педагогічний процес є цілісним педагогічним явищем, компоненти якого тісно взаємопов'язані між собою. Мета втілюється у змісті освіти, який, своєю чергою, визначає форми і методи навчання, що реалізуються із застосуванням певних засобів навчання. Складовими компонентами процесу професійного навчання є: цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольний-регулювальний, контрольний-результативний.

Педагогічний процес у закладі професійної освіти здійснює три взаємопов'язаних функції: освітню, виховну і розвивальну. Освітня функція полягає у формуванні системи наукових, технологічних та професійних знань, здатності застосовувати отримані знання, уміння та навички на практиці тощо. Виховна функція передбачає формування у здобувачів професійної освіти наукового світогляду, поваги до праці та людей праці, високих моральних якостей тощо. Розвивальна функція проявляється у формуванні в майбутніх фахівців раціональних прийомів мислення, удосконаленні пізнавальних процесів, формуванні культури праці тощо.

Професійна освіта – це ще й результат, який фіксує факт присвоєння і державою, і суспільством, і особистістю всіх цінностей, що народжуються в процесі професійно-освітньої діяльності, які є важливими для економічного, морального, інтелектуального стану споживачів продукції освітньої сфери [6, с. 375].

Результатом професійної освіти є сформованість професійної компетентності і культури особистості.

Професійна компетентність – це інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що є відображенням рівня знань, умінь, досвіду, які є достатніми для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральної позиції фахівця. Вона виявляється у підготовленості до здійснення діяльності, аналізу результатів праці і технологічних процесів, аналізу професійних ситуацій і проблем, аналізу технічної документації, завдань діяльності, організації праці, дотримання технічних і технологічних вимог виробництва, координації різних видів професійної діяльності, володінні професійно важливою інформацією стосовно об'єкта діяльності, прогнозуванні типових і нетипових виробничих ситуацій, забезпеченні безпечних умов праці, оволодінні додатковими кваліфікаціями і професіями, забезпеченні високого рівня культури праці, дотриманні правил експлуатації галузевого устаткування, своєчасному усуненні технічних і технологічних порушень, дотриманні рекомендацій, норм і вимог щодо фізіологічних, економічних, екологічних і ергономічних чинників [3, с. 722–723].

Професійна компетентність є необхідним компонентом для прилучення особистості до культури. При цьому йдеться не лише про професійну культуру, але про культуру як вищий прояв людської освіченості. Адже, з одного боку, культура виникає завдяки людській діяльності, а з іншого – людина є як споживачем, так і творцем культури, стаючи при цьому продуктом культури, адже засвоює цінності середовища, в якому живе і функціонує.

Отже, у педагогічній науці є різні підходи до визначення поняття “професійна освіта”. Зокрема, її розуміють як систему освітніх структур, сферу передачі та засвоєння знань, як процес і результат спеціальної підготовки до трудової діяльності, набір професійних компетентностей. Крім цього, професійну освіту можна розглядати як цінність. Однак, незважаючи на підхід, якого дотримуються сучасні науковці, всі вони сходяться на думці, що ефективна професійна освіта сприяє розвитку держави, суспільства і кожного громадянина зокрема, сприяючи загальнолюдському прогресу.

Перспективами подальших досліджень може стати розгляд підходів до трактування поняття “професійна освіта” за рubeжем.

Використана література:

1. Гершунский Б. С. Философия образования. Москва : Московский психолого-социальный институт, 1998. 432 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Закон України "Про освіту". *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
5. Климан С. Понятие и сущность профессионального образования. Акмеология профессионального образования. Екатеринбург, 2016. С. 78–82.
6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : "Современное слово", 2005. 720 с.
7. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва : Большая Российская Энциклопедия, 2003. 527 с.
8. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : "ЕкОб", 2004. 304 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : "Академвидав", 2005. 560 с.

References:

1. Gershunskij B. S. (1998). *Filosofija obrazovanija* [Philosophy of education]. Moskva : Moskovskij psihologo-socialnyj institut. [in Russian].
2. Honcharenko S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
3. (Ed.) Kremin V. H. *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv : Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"] (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. № 38–39, 380 p. [in Ukrainian].
5. Kliman S. (2016). *Ponjatje i sushhnost' professional'nogo obrazovanija* [The concept and essence of vocational education]. *Akmeologija professional'nogo obrazovanija*. Ekaterinburg, Pp. 78–82 [in Russian].
6. (Ed.) Rapacevich E. S. (2005). *Pedagogika: Bolshaja sovremennaja jenciklopedija* [Pedagogy: Great modern encyclopedia]. Minsk : "Sovremennoe slovo" [in Russian].
7. (Ed.) Bim-Bad B. M. *Pedagogicheskij jenciklopedicheskij slovar* [Pedagogical encyclopedic dictionary]. Minsk : Bol'shaja Rossijskaja Jenciklopedija [in Russian].
8. (Ed.) Radul V. V. (2004). *Sotsiolohe-pedahohichnyi slovnyk* [Sociological-pedagogical dictionary]. Kyiv : "EkOb" [in Ukrainian].
9. Fitsula M. M. (2005). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv : "Akademvydav" [in Ukrainian].

Пагула М. В. Профессиональное образование: к определению понятия

В статье рассмотрены различные подходы к трактовке понятия "профессиональное образование". Констатируется, что, определяя это понятие, ученые обнаруживают определенное разночтение, ведь иногда под понятием "профессиональное образование" понимают любую профессиональную подготовку, а иногда, сужая трактовку этого понятия, сводят его только к профессионально-техническому образованию.

Доказано, что в педагогической науке существуют различные подходы к определению понятия "профессиональное образование". В частности, его понимают как систему образовательных структур, сферу передачи и усвоения знаний, как процесс и результат специальной подготовки к трудовой деятельности, набор профессиональных компетенций, ценность. Однако, несмотря на подход, которого придерживаются современные ученые, все они сходятся во мнении, что развитие профессионального образования работает на будущее общества, обеспечивая его инновационное развитие, экономический рост и кадровый потенциал. Эффективное профессиональное образование способствует и развитию личности, не только как специалиста со сложившейся профессиональной компетентностью, но и как человека высокой культуры, национально сознательного, с развитым нравственным, экологическим и экономическим сознанием, доброго гражданина своей страны и представителя всечеловечества.

Ключевые слова: образование, профессиональное образование, процесс, результат, система образовательных структур, ценность, профессиональная компетентность, специалист.

Pahuta M. V. Vocational education: definition of the concept

The article deals with different approaches to the interpretation of the concept of "vocational education". It is stated that in defining this concept, scholars discover some disparity, because sometimes the notion of "vocational education" can be understood as any professional training, and sometimes, while narrowing the interpretation of this concept, it is reduced only to vocational education.

It is proved that pedagogical science has different approaches to the definition of "vocational education". In particular, it is understood as a system of educational structures, the sphere of transfer and mastering of knowledge, as a process and the result of special training for work, or a set of professional competencies. However, despite the approach taken by modern scholars, they all agree that the development of vocational education works for the future of society, ensuring its innovative development, economic growth and human potential. Effective vocational education promotes personal development, not only as a specialist with a developed professional competence, but also as a person of high culture and national consciousness with highly developed moral, ecological and economic values, a good citizen of their country and a representative of all mankind.

Key words: education, vocational education, process, result, system of educational structures, value, professional competence, specialist.